

Filosofická pojetí pravděpodobnosti v pracích českých myslitelů

3.1 Životní osudy Tomáše Garriguea Masaryka

In: Magdalena Hykšová (author): Filosofická pojetí pravděpodobnosti v pracích českých myslitelů. (Czech). Praha: Matfyzpress, vydavatelství Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2011. pp. 120–126.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/402271>

Terms of use:

© Hykšová, Magdalena

© Matfyzpress

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

3.1 ŽIVOTNÍ OSUDY TOMÁŠE GARRIGUEA MASARYKA

Dětství a středoškolské studium¹

Tomáš Masaryk se narodil 7. března 1850 v Hodoníně jako nejstarší z pěti dětí Josefa Masárika (1823–1907), kočího na panském statku v Hodoníně, a jeho ženy Terezie (1813–1887).² Otec byl jako kočí poslán na různé císařské statky, a tak se rodina často stěhovala. Obecnou školu Tomáš navštěvoval v Hodoníně, Čejkovicích a Čejči. V letech 1861/62 a 1862/63 absolvoval první dvě třídy německé reálky v Hustopečích. Podle vzpomínek [66] pak měl jít na učitelskou „preparandu“; tam však přijímali studenty až od 16 let, a proto jej rodiče zatím poslali do Vídně, aby se zde vyučil uměleckým zámečnickem. Odrazen monotónní prací u stroje (a poté, co mu jiný učedník ukradl knihy) se Tomáš po několika týdnech vrátil domů a raději nastoupil do učení ke kováři v Čejči. Remeslo se mu líbilo, po přimluvě svého bývalého profesora z reálky Franze Ludwiga, který ho zde náhodou potkal, však začal působit jako učitelský praktikant ve škole v Čejkovicích. Kromě vyučování hrával ve všední dny v kostele na varhany, zpíval na pohřbech a hodně četl a studoval. Ve studiu jej podporoval kaplan František Serafínský Satora (1826–1885), který jej učil latině a francouzštině a pomáhal mu s přípravou na zkoušky na gymnázium. Masaryk si tohoto kněze velice vážil a i po letech na něj vzpomínal velkou s láskou.³ Jejich přátelství pokračovalo i později, Masaryk jej jezdil navštěvovat ještě jako vysokoškolský student.

¹Životní osudy T. G. Masaryka jsou velmi podrobně zachyceny v řadě publikací, z nichž zde uvedme alespoň knihy [249] a [287]. Zde proto připomeneme jen základní životopisné údaje, které umožní zařadit Masarykovy práce související s teorií pravděpodobnosti do odpovídajícího kontextu.

²V německy psané matrice narozených římskokatolického farního úřadu v Hodoníně č. 5306, N: 1838–1858, str. 304, je jméno dítěte uvedeno ve tvaru Thomas Johann Masarik. V matrice je dále uveden otec Joseph Masarik, kočí na statku (*guts herrlicher Kutscher*), a matka Theresia, dcera Josepha Kropačzka, řezníka v Hustopečích (*Auspitz*). Dodejme, že otec byl původem Slovák; pocházel z chudé rodiny z Kopčan v západním pohraničí Uher. Matka sice vyrostla v zámožné měšťanské rodině, po smrti rodičů však byla nucena se živit jako kuchařka ve Vídni a později v Hodoníně, kde se seznámila s Josefem. Ze čtyř dalších dětí, které se v manželství narodily, se dospělosti dožili jen Martin (1852–1873) a Ludvík (1854–1912).

³*Býval jsem (v Čejkovicích) ministrantem u našeho kaplana, pátera France, Satora se jmenoval, a toho jsem přímo miloval. [...] Když jsem mu ministroval, zdálo se mi, že páter František je jako Pánbůh a já jsem mu anděl; to bylo mé největší štěstí. Mnohem větší, než když jsem zpíval na kruchtě.* ([66], str. 20)

V roce 1865 Tomáš Masaryk složil zkoušky za primu gymnázia ve Strážnici a na podzim začal navštěvovat sekundu německého gymnázia v Brně. Na živobytí si vydělával kondicemi; ve druhém pololetí začal působit jako vychovatel v rodině policejního ředitele Antona Le Monniera (1819–1873) a díky tomu mohl na studiích podporovat i svého bratra Ludvíka. Po konfliktech s některými profesory a s ředitelem brněnského gymnázia musel Masaryk v roce 1869 školu opustit. Díky Monnierově intervenci i podpoře však mohl ve studiu pokračovat na akademickém gymnáziu ve Vídni, kam byl v té době policejní ředitel přeložen; Monnier jej také nechal bydlet ve své rodině. Pro dokreslení období Masarykova středoškolského studia uvedme krátký citát z jeho vlastních vzpomínek:

Střední škola se mně brzy stala trapnou; měl jsem, jak se říká, mnohé životní zkušenosti, byl jsem poměrně starší a musil jsem se sám žít. V prvních letech v Brně jsem ještě stál o vyznamenání na vysvědčení, také jsem po několika semestrů byl primusem; ale brzy jsem si řekl, že stačí školu slušně absolvovat a raději se vedle ní zabývat jazyky, básníky, uměním a čtením historiků, filosofů a tak. Já jsem byl vždycky náruživý čtenář. Silný popud, abych četl a myslel, dával mně zájem o náboženství, o politiku a národnost. ([66], str. 53)

Univerzitní studium

Po úspěšném složení maturitní zkoušky v roce 1872 začal Masaryk studovat filosofii a klasickou filologii na vídeňské univerzitě. Mezi jeho učitele patřili mj. Theodor Gomperz (1832–1912), pozitivistický filosof a odborník na řecké myslitele, či filosof a estetik Robert Zimmerman (1824–1898), žák Bernarda Bolzana, který do něj kdysi vkládal marné naděje, že dokončí jeho dílo *Größenlehre* (viz části 2.1 a 2.2.4). Za profesora, který jej ovlivnil nejvíce, Masaryk označoval filosofa a psychologa Franze Brentana (1838–1917),⁴ který přišel do Vídně v roce 1874 a o jehož zájmu o Bolzanovo dílo jsme se zmínili v části 2.2.4. Můžeme tedy předpokládat, že alespoň na poli filosofie byl Masaryk prostřednictvím svých učitelů do určité míry ovlivněn také Bernardem Bolzanem.

S Brentanem se Masaryk brzy spřátelil a často jej navštěvoval. Oceňoval u něj především jeho důraz na metodu, empirismus a pronikavou kritiku filosofů a jejich učení, zejména Immanuela Kanta (1724–1804). Díky tomuto přátelství se seznámil také s dalšími Brentanovými žáky, například s Carlem Stumpfem (1848–1936) či Alexiem Meinongem (1853–1920), později uznávanými filosofy a psychology, či s filosofem Antonem Martym (1847–1914).⁵ Pod Brentanovým vedením Masaryk rovněž sepsal disertační práci *Das Wesen der Seele bei Plato* (*Podstata duše u Platóna*), kterou předložil 19. ledna 1876 spolu s žádostí o připuštění k doktorským zkouškám. Dne 4. března 1876 pak tyto

⁴Brentanovým vlivem na Masarykovu filosofii se zabývá například Jan Svoboda v pojednání [360].

⁵Anton Marty navštěvoval Brentanovy přednášky ve Würzburgu v letech 1868–69, zůstal s ním však v kontaktu i v následujících letech; po jeho vzoru rovněž opustil kněžské povolání a poté, co v roce 1875 získal doktorát na univerzitě v Göttingenu, odešel na místo profesora na nově založenou univerzitu v Černovicích. V roce 1880 pak získal profesuru na německé univerzitě v Praze, kde zůstal až do konce svého života.

zkoušky úspěšně složil; z filosofie jako hlavního předmětu jej zkoušeli Franz Brentano a Robert Zimmermann, z klasické filologie jako předmětu vedlejšího pak Theodor Gomperz a Wilhelm von Hartel. Celkově prospěl s vyznamenáním a dne 10. března 1876 byl promován doktorem filosofie.

Po příchodu na univerzitu se Masaryk stal členem českého Akademického spolku, jemuž v roce 1875 po dobu šesti měsíců také předsedal. Studoval českou literaturu, účastnil se literárních besed pořádaných Akademickým spolkem a stýkal se mj. s rodinou Aloise Vojtěcha Šembery (1807–1882), českého jazykovědce, literárního historika a profesora českého jazyka a literatury na vídeňské univerzitě, který byl později ostře napadán kvůli svým statím zpochybňujícím pravost Rukopisu královédvorského a zelenohorského (viz část 3.2.3). Po smrti policejního ředitele Le Monniera získal Masaryk místo domácího učitele v rodině bankéře Rudolfa Schlesingera. Jeho syna pak také doprovázel na cestě po severní a střední Itálii o letních prázdninách roku 1876 a na cestě na lipskou univerzitu, kde oba strávili akademický rok 1876/77. Následující citát ilustruje, jak na toto období Masaryk vzpomínal v rozhovoru s Karlem Čapkem.

Z jiných filosofů jsem osobně poznal v Lipsku Drobische, Zöllnera, Wundta, Heinze, Avenaria; navštěvoval jsem jejich přednášky a stýkal jsem se s některými ve filosofické jednotě, kde bývaly živé diskuse. Sám jsem v ní jednou přednášel o moderní sebevražednosti. Fechner⁶ už nepřednášel, ale byl jsem několikrát u něho, nesmírně se mi líbil jako člověk. Do některých přednášek jsem chodil s Husserlem, který se později dostal pod vliv Brentanův a jeho školy. Víc než filosofií jsem se zabýval v Lipsku přednáškami teologickými; poslouchal jsem Luthardta, Fricke a jiné. Vůbec Lipsko a jeho kultura mně sloužily k tomu, abych chápal protestantism. ([66], str. 72)

Dne 4. prosince 1876 Masaryk přednášel v lipském filosofickém spolku na téma *Über den Selbstmord, ein Beitrag zur Soziologie und Ethik (O sebevraždě, příspěvek k sociologii a etice)*; přednáška měla živý ohlas a Masaryk byl vyzván, aby v ní pokračoval i další večer. Někteří profesori jej pak povzbudili, aby přednášku sepsal a podal jako habilitační práci a aby ji vydal tiskem. Masaryk si vážil také toho, že za ním druhý den po přednášce přišel mladý medik a svěřil se mu, že byl rozhodnut vzít si život, ale po vyslechnutí jeho výkladu tento úmysl definitivně zavrhl.⁷

V červnu roku 1877 se Masaryk v Lipsku seznámil se svou budoucí ženou Charlottou Garrigue, která přijela na dva měsíce do stejného penzionátu. 10. srpna 1877 se dvojice zasnoubila; Charlotta se pak vrátila do Ameriky a Masaryk do Vídně. Po návratu z Lipska Masaryk pracoval na svém habilitačním spise; práci však přerušila zpráva o Charlottině úrazu; Masaryk se vydal do Ameriky, kde se 15. března 1878 se svou snoubenkou oženil a ke svému jménu připojil i její příjmení Garrigue. Společně se pak novomanželé odebrali do Vídně.

⁶Připomeňme, že od Gustava Theodora Fechnera pochází pojem *Kollektivgegenstand*, později zkrácený na *Kollektiv*, který se stal základním pojmem četnostní interpretace pravděpodobnosti – viz část 1.3.4.

⁷Přínejméním 15 let po této události byl zmíněný medik naživu (viz [255], str. 37).

Habilitace a další působení na vídeňské univerzitě

Ve Vídni Masaryk dokončil svou habilitační práci, nazvanou *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart, eine Monographie mit einleitenden Bemerkungen über Soziologie und Statistik (Sebevražda jako hromadný společenský jev současnosti, monografie s úvodními poznámkami o sociologii a statistice)*, a v listopadu roku 1878 ji podal. Spis posuzovala komise, jejímiž členy byli Franz Brentano, Robert Zimmermann, Theodor Gomperz a Theodor Vogt. V březnu následujícího roku Masaryk složil ústní kolokvium a proml sloužil přednášku na téma *Genese platónského učení o anamnesi*. Dne 29. března 1879 pak byl jmenován soukromým docentem filosofie.

Masarykova habilitační práce vyšla tiskem v roce 1881, česky až o 23 let později (viz [M2] a [M11]). Z dnešního pohledu ji lze nejlépe zařadit do oblasti sociologie; ta v té době byla sice již uznána jako věda ve Francii, Anglii, Spojených státech amerických, Itálii a dalších zemích, v Rakousku či Německu však nikoli. I z tohoto důvodu si práce vysloužila kritiku od některých profesorů; jiní naopak oceňovali, že do filosofie přináší nový obor a nevyhýbá se palčivým otázkám života.

Koncem dubna roku 1879 začal Masaryk na vídeňské univerzitě přednášet. Nejprve konal přednášku s názvem *Dějiny a kritika pesimismu*, jejíž těžiště tvořili zejména Platón, Aristotelés, Buckle, Comte, Mill a Hume, ve školním roce 1881–82 pak přednášel *Úvod do dějin filosofie*.

Rodina

Ve Vídni se manželům Masarykovým narodila dcera Alice (1879–1966) a syn Herbert (1880–1915); později, již v Praze, pak přišel na svět syn Jan (1886–1948) a dcery Eleonor (1890–1890) a Olga (1891–1978). Na skromné živobytí Masaryk vydělával kondicemi, krátce působil také jako suplent na gymnáziu. Sám později na tuto dobu vzpomínal slovy:

Starosti o chleba se ještě zhoršily, když jsem o druhých prázdninách onemocněl tyfem a do Vídně se vrátil opožděně; ale dostal jsem lekce pomocí paní Hartmannové, vdovy po našem revolučním německém spisovateli Moritzi Hartmannovi. Mezi jiným jsem přednášel v kruhu dam v domě známého chirurga Billrotha. ([66], str. 85)

Příchod do Prahy

Na další Masarykovu akademickou kariéru měla významný vliv jeho přednáška v Akademickém spolku, konaná 26. dubna 1880, ve které hovořil o produkci dánského hypnotizéra Carla Hansena (1833–1897), jehož pokusy se snažil zbavit mysticismu a senzacnosti a podal pro ně psychologické vysvětlení. Na výzvu jednoho z posluchačů, Josefa Penízka (1858–1932), později novináře a spisovatele, svůj výklad sepsal; Penížek mu podle vzpomínek [66] pomohl s opravou češtiny a spis poslal do Prahy. Zde se práce dostala k profesoru historie Jaroslavu Gollovi (1846–1929)⁸ a profesoru estetiky a hudební vědy

⁸Jaroslav Goll byl český historik, pedagog, diplomat, básník a překladatel. Je považován za zakladatele české pozitivistické historické školy. V roce 1880 byl jmenován profesorem historie na pražské univerzitě; po rozdělení v roce 1882 přednášel na univerzitě české. V roce 1985 Goll spolu s Antonínem Rezkem založil Český časopis historický, který je dodnes hlavním českým vědeckým periodikem v oboru historie.

Otakaru Hostinskému (1847–1910),⁹ kteří redigovali knižnici *Sbírka přednášek a rozprav* a v rámci této řady Masarykovu práci pod názvem *O hypnotismu (magnetismu zvířecím)* [M1] vydali. Goll s Hostinským na Masaryka upozornili profesora klasické filologie Jana Kvičalu (1834–1908),¹⁰ který se významně podílel na založení české univerzity v Praze a Masarykovi zde následně nabídl místo mimořádného profesora. Masaryk nabídku přijal, i když tento krok později komentoval slovy:

Rád? Jaksi nerad. Měl jsem jisté obavy ze své češtiny a bál jsem se tehdejších českých poměrů literárních a filosofických. Prahy jsem neznal; do té doby jsem se v ní jen cestou zastavil. Jednou, když jsem vezl svého žáka Schlesingera z Mariánských Lázní; šel jsem se podívat do divadla, do Arény, tam dávali hloupou frašku; zašel jsem do kavárny, tam jsem pozoroval podivnou prostituci. Tož nedobrý dojem. Podruhé jsem se stávil v Praze, ale jen přes noc, když jsem se vracel se ženou z Ameriky. Českou literaturu jsem znal nesoustavně; v Brně na škole nebyla téměř žádná, až ve Vídni jsem shledával, co jsem mohl; pamatuju se, jak jsem si v Brně kupoval Kobrovu Bibliotéku, kde vycházel Rubeš, Klicpera a jiní ti starší páni – a já je měřil Goethem a Lessingem! Ve Vídni jsem četl Vrchlického a jiné, ale nejvíc se mi líbil Mácha. V Akademickém spolku bývaly občas literární besedy, ale to nestačilo. Více mě literárně nabádalo obcování s rodinou profesora Šembery, zejména s jeho dcerou Zdenkou. Češi ve Vídni, to byli nejvíc dělníci; ale neměl jsem kdy soustavněji mezi ně docházet. [...] Došel jsem tedy do Prahy neznaje osob a českého života; ale začel jsem se do naší literatury a historie a pozvolna jsem vnikal i do pražské společnosti. Žena se naučila česky a byla přesvědčena o poslání našeho národa. Byla mně to veliká mravní posila, zvlášť když jsem se brzy dostal do opozice proti názorům u nás běžným. ([66], str. 93–94)

Návrh na Masarykovo jmenování na ministerstvo kultu a vyučování podala komise, jejímiž členy byli J. Durdík, J. Kvičala a J. Gebauer; ve Vídni pak návrh podpořil R. Zimmermann, který ve svém dobrozdání Masaryka označil za nejlepšího a nejvhodnějšího kandidáta po vědecké i charakterové stránce. Po jistých průtazích byl Masaryk dekretem ze dne 13. srpna 1882 jmenován mimořádným profesorem filosofie na české univerzitě v Praze s ročním platem 1800 zlatých; přitom mu byl dán slib, že za tři roky bude jmenován profesorem řádným.¹¹

Pro svou inaugurační přednášku, jež se konala dne 16. října 1882, si zvolil téma *Počet pravděpodobnosti a Humova skepse*, které pak dále rozvinul ve stejnojmenném spise [M3] z roku 1883; o rok později vyšla stručnější a poněkud upravená německá verze [M6]. I když se ostatní Masarykovy práce týkaly především filosofie, sociologie a později také politiky, projevil zde mimořádnou

⁹Otakar Hostinský byl jedním ze zakladatelů české estetiky a vědy o umění. Působil jako profesor dějin umění na Akademii výtvarných umění v Praze (1877–1885) a jako profesor dějin výtvarného umění na Uměleckoprůmyslové škole v Praze (1885–1893), učil také dějiny hudby na pražské konzervatoři (1882–1886). V roce 1883 byl jmenován mimořádným profesorem estetiky a dějin hudby na filosofické fakultě české univerzity v Praze, o devět let později zde byl jmenován profesorem řádným. Otakar Hostinský byl otcem matematika Bohuslava Hostinského (1884–1951).

¹⁰Jan Kvičala byl český klasický filolog, překladatel, pedagog a politik. Od roku 1867 působil jako řádný profesor klasické filologie na pražské univerzitě.

¹¹Podrobněji viz [255], str. 43–46.

znalost vývoje teorie pravděpodobnosti, zejména v souvislosti s induktivní logikou. Blíže o této práci pojednává část 3.2.2.

V pojednáních [M3] a [M6] Masaryk reagoval na Humeův spis *Zkoumání o lidském rozumu* [150]; v roce 1883 rovněž vydal německý překlad [154] Humeova spisu *Zkoumání o zásadách mravnosti* [151]. Necelý měsíc po své inaugurační přednášce, dne 15. listopadu 1882, Masaryk přednášel ve spolku Jungmann na téma *Blaise Pascal, jeho život a filosofie*; pod stejným názvem pak tato přednáška v následujícím roce vyšla tiskem – viz [M5]. Z dalších spisů, které Masaryk vydal v průběhu 80. let 19. století, na tomto místě připomeňme alespoň *Pokus o konkrétní logiku* ([M8] a [M9]), v němž na více místech nalezneme odkazy na tvůrce matematické teorie pravděpodobnosti. O náplni jeho univerzitních přednášek vypovídá jejich litografované vydání [M10] z roku 1889.

S cílem založit orgán odborné kritiky, který v českém prostředí postrádal, začal Masaryk v roce 1883 vydávat měsíčník *Athenaeum*, v němž kromě vědeckých článků vycházely recenze českých a zahraničních spisů. O tři roky později vyšla v tomto časopise série článků obsahujících závažné argumenty proti pravosti rukopisů, které vyvolaly bouřlivou diskusi a Masarykovi přinesly řadu nepřátel z řad veřejnosti i části profesorského sboru filosofické fakulty. Tato záležitost, již se budeme podrobněji věnovat v části 3.2.3, pravděpodobně přispěla k tomu, že k Masarykovu jmenování řádným profesorem nakonec došlo až v roce 1896, a to s platností od 1. ledna následujícího roku.

Další životní osudy

Na pražské univerzitě Masaryk vyučoval do roku 1914, přitom se však také angažoval v politice. Na počátku devadesátých let 19. století byl dva roky poslancem za Národní stranu svobodomyšlnou, jejíž představitelé byli označováni jako mladočeši, v letech 1907 a 1911 pak byl zvolen za Českou stranu pokrokovou, v níž byl předsedou a hlavním autorem politického programu. Za první světové války stál v čele zahraničního odboje; jeho zásluhy o vznik a rozvoj samostatného Československa jistě není třeba připomínat. Na závěr proto již jen dodejme, že Tomáš Garrigue Masaryk, který byl v letech 1918–1935 československým prezidentem, zemřel 14. září 1937 v Lánech.

Filosofické vzory

Zakončeme tuto část ještě jedním citátem, v němž se Masaryk zmiňuje o filosofech, kteří jej nejvíce ovlivnili.

Filosof, který na mne působil nejsilněji, byl Platón. Předně svým zájmem o náboženství, etiku a politiku a tou zvláštní kombinací teorie a praxe; u Platóna je překrásná také ta zvláštní jednotnost světového názoru, i když pochází z jisté nedokonalosti, totiž z toho, že na tehdejších stupni vývoje nebyly vědecké obory ještě tak přesně rozhraničeny. I proto jsem měl k Platónovi intimní vztah, že byl velikým básníkem a umělcem; já jsem odjakživa miloval básníky a zabýval se jimi stejně jako filosofy, a snad i víc. [...] Další filosofické vlivy na mne? Značně: Comte, Hume, Mill; přitom se nesmí zapomenout, že na nás mívají vliv lidé a autoři, se kterými nesouhlasíme. ([66], str. 72 a 76)

- 652 -

pod nějakou vládou, pak nezbyvá než mravní smysl, svědomí. Pudy a city, které člověka ovládají a vedou, jsou trojí: 1) přání dobrého a sebeláaska. To jsou velmi uvědomělé, klidné city; 2) jednotlivé pudy (vášně, žádostivosti) uskutečňují totiž, co sebeláaska a láska bez úmyslu, jsou té city neklidné; 3) svědomí, které v temně směřuje činně.

Už patří i Humeova etnická theorie. Vedle Humea však v stejné době jsou ještě mnozí jiní etikové, především také Adam Smith.

LXXI. Humeova skepse

Lockeova psychologie a filosofie v Anglii, mozně působila, jak viděli jsme z deistů. V psychologii samé zasluhuje povšimnutí v této době Hartley.

David Hartley (1704 - 1757) jeden z hlavních představitelů associační psychologie zároveň tím pozoruhodný, že svou associační psychologii na fyziologickou basis již zakládá. Předpokládá, že všechny jednoduché i složité asociace se mají vykládati jednoduchými i složitými mozkovými pochody. Hartley měl vliv na pozdější, zejména na Jamesa Milla a j.

Opponentů stojí na Lockeově půdě, zejména znamenitý myslitel George Berkeley (1685 - 1753). Berkeley